

The Intellectual Model of Higher Education Directors based on the Teachings of the Quran with emphasis on the interpretation of Al-Mizan*

Faizeh Khalaj^۱

Fariba Karimi^۲

Mohammad Reza Shahroudi^۳

Abstract

In this research, an attempt has been made to provide an intellectual model for higher education directors based on the teachings of the Quran with an emphasis on the interpretation of Al-Mizan. For this purpose, a mixed exploratory research method has been used and the result has been ۱۱ organizing themes with ۷۰ basic themes. In this regard, first, by referring to Al-Mizan interpretation, data collection is performed to obtain a research model, and data analysis, which includes basic themes, organizing themes, and comprehensive themes. According to the identified basic themes, a researcher-made questionnaire made by higher education directors was designed to validate the model. A confirmatory factor analysis approach was used to validate the model and Cronbach's alpha coefficient (۰.۹۱۸) and sampling adequacy (۰.۸۰۷) using SPSS^{۲۲} software indicate the optimal reliability of the questionnaire. The statistical population of the study is ۶۵۶ people, including all directors of higher education in seminaries in the five clusters of north, south, east, west, and center of the country that the statistical sample in the quantitative section was determined by the number of ۲۴۲ people based on Morgan's table. Based on the research findings, the organizing themes are self-purification, the purification of innate, acceptance of the true religion and the Prophet, worthy and Islamic choice, knowledge of God, piety, sincere hope, Quranic study, travel, and thinking on earth and comprehensive supervision, knowledge and understanding of the truth of meanings and intentions, refusing selfishness and having safe intellectual interaction.

Keywords: Quran, interpretation of Al-Mizan, Intellection, Intellect, Higher Education Directors.

*. Date of receiving: April ۱, ۲۰۲۲, Date of approval: October ۲, ۲۰۲۲.

۱. PhD student in educational management, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Isfahan Islamic Azad University (Khorasgan), Isfahan. Iran; (faezeh.khalaj@gmail.com).

۲. Associate Professor of the Faculty of Education and Psychology, Islamic Azad University of Isfahan (Khorasgan), Isfahan. Iran [Corresponding Author]; (faribakarimi۲۰۰۵@yahoo.com).

۳. Associate Professor of the Faculty of Theology and Islamic Education. University of Tehran, Iran; (mhshahroodi@ut.ac.ir).

الگوی خردورزی مدیران آموزش عالی در تفسیر المیزان *

فایزه خلیج^۱، فریبا کریمی^۲، محمدرضا شاهرودی^۳

چکیده

در این پژوهش تلاش شده است الگوی خردورزی مدیران آموزش عالی بر اساس آموزه‌های قرآن با تأکید بر تفسیر المیزان ارائه شود. بدین منظور از روش پژوهشی آمیخته اکتشافی استفاده شده است و حاصل امر، ۱۱ مضمون سازمان‌دهنده با ۷۵ مضمون پایه بوده است. در این راستا ابتدا با رجوع به تفسیر المیزان، اقدام به جمع‌آوری داده‌ها، در جهت دستیابی به مدل پژوهش، تجزیه و تحلیل داده‌ها که مشتمل بر مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضمون فراگیر شده است. با توجه به مضامین پایه شناسایی شده پرسشنامه محقق ساخته خردورزی مدیران آموزش عالی جهت اعتباریابی مدل طراحی گردید. جهت اعتباریابی مدل، از رویکرد تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد و ضریب آلفای کرونباخ (۰/۹۱۸) و کفایت نمونه‌گیری (۰/۸۰۷) با استفاده از نرم افزار SPSS ۲۲ نشان از پایایی مطلوب پرسش‌نامه دارد. حجم جامعه آماری پژوهش ۶۵۶ نفر شامل کلیه مدیران آموزش عالی حوزه‌های علمیه در پنج خوزه شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز کشور است که نمونه آماری در بخش کمی بر اساس جدول مورگان تعداد ۲۴۲ نفر تعیین شد. بر مبنای یافته‌های پژوهش مضامین سازمان‌دهنده عبارت از تهذیب نفس، سلامت فطرت، ولایت‌پذیری از دین حق و پیامبر حنیف، انتخاب شایسته و اسلامی، شناخت خدا، تقوا، امیدواری صادق، قرآن‌پژوهی، سیر و تفکر در زمین و نظارت همه‌جانبه برآن، علم و درک حقیقت معانی و لب مقاصد، جمع‌اندیشی و تعامل فکری سالم است.

واژه‌های کلیدی: قرآن، تفسیر المیزان، خردورزی، عقل، مدیران آموزش عالی.

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۱۲ و تاریخ تأیید: ۱۴۰۱/۰۷/۱۰.

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان) اصفهان. ایران؛ (faezeh.khalaj@gmail.com).

۲. دانشیار دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان. ایران؛ [نویسنده مسئول] (faribakarimi2005@yahoo.com).

۳. دانشیار دانشکده الهیات و معارف اسلامی. دانشگاه تهران، ایران؛ (mhshahroodi@ut.ac.ir).

مقدمه

عقل ندایی رحمانی و تعقل، گوش فرادادن به این نداست. عقل، نوری رحمانی است. عقل نوری است در قلب که حق و باطل را از هم جدا می‌کند (دیلمی، ارشاد القلوب، ۱۴۱۲ ق: ۱۹۸). گروهی بر این عقیده‌اند که همه معارف را می‌توان از راه استدلال عقلی و برهانی به دست آورد و به کشف و نقل بی‌اعتنا هستند (شهرستانی، الملل و النحل، ۱۳۶۴: ۴۸/۱). اینان بر این باورند که تنها استنتاجات عقلی است که متفکران را شربت گوارای یقین می‌نوشاند و به کمال اطمینان رهنمون می‌سازد و آن مکتبی که به نقل و ظاهر آن جمود می‌نماید و اصالت را به نقل می‌دهد و دست عقل را از ادراک کوتاه می‌داند بر این پندار است که عقل را تنها برای به پا داشتن عبودیت به ما داده‌اند و نه برای ادراک ربوبیت؛ پس اگر کسی آنچه را که برای برگزار کردن عبودیت داده شده، به ادراک ربوبیت مصروف دارد، عبودیت او فوت شده و به درک ربوبیت هم نمی‌رسد (جوادی‌آملی، حکمت متعالیه، ۱۳۶۸: ۲۴/۱).

تاریخ عقل و تعقل، هم‌زاد تاریخ بشری است. وجه ممیز انسان از موجودات دیگر، عقل او است و آدمی با تعقل به حیات انسانی خویش ادامه می‌دهد. به فرموده امام علی (ع): «الْإِنْسَانُ بِعَقْلِهِ» (تمیمی‌الآمدی، غررالحکم، ۱۴۱۰ ق: ۲۶/۱)؛ «انسان به عقل خود انسان است.» و نیز فرمودند: «أَصْلُ الْإِنْسَانِ لُبُّهُ» (صدوق، الامالی، ۱۳۶۲ ش: ۳۱۲/۱؛ مجلسی، بحارالانوار، ۱۴۰۳ ق: ۸۲/۱)؛ «اصل انسان خرد او است.» تاریخ تعقل با پیدایش آدم آغاز می‌شود. ازجمله مباحثی که بیانگر اهمیت عقل است، شأن و منزلت عقل در انسان است. از نگاه امام علی (ع) عقل مهم‌ترین نعمتی است که خداوند به انسان ارزانی داشته است، و همین موهبت الهی، وجه تمایز انسان از چهارپایان است. و در حدیثی دیگر نقل فرمودند: کُلُّ امْرِئٍ عَقْلُهُ (تمیمی‌الآمدی، تصنیف غررالحکم و درر الکلم، ۱۳۶۶ ش: ۵۰/۱)؛ «ارزش هر انسانی، خرد اوست.» و باز می‌فرمایند: اغنی الغنی العقل (شریف رضی، نهج‌البلاغه، ۱۳۷۸: حکمت ۳۸)؛ «برترین بی‌نیازی خرد است.» عقل و شهوت ضد یکدیگرند. و تأییدکننده عقل، علم است و تزیین‌کننده شهوت، هوای نفس است، و نفس در میان این دو مورد تنازع است: هریک پیروز شود، نفس در طرف او قرار می‌گیرد (تمیمی‌الآمدی، غررالحکم، ۱۴۱۰ ق: ۱۱۷/۱). خداوند در فرشتگان عقلی بدون شهوت نهاد و در چهارپایان شهوتی بدون عقل و در فرزندان آدم هر دو را قرار داد. پس هر که عقلش بر شهوتش غالب گشت، از فرشتگان برتر است و هرکس شهوتش بر عقلش پیروز شد، از چهارپایان بدتر است» (صدوق، علل الشرایع، ۱۳۸۷: ۴/۱).

عقل یعنی بیان آنچه می‌دانند و عمل به آنچه می‌گویند. عقل یک اصل دارد و عظمت آن دلالت دارد در بازداشتن وضعش از چیزی؛ به همین سبب عقل، بازدارنده زشتی‌ها در قول و فکر است. عقلت القتل؛ یعنی دیه مقتول را پرداختم (ابن‌فارس، معجم مقاییس اللغة، ۱۳۸۹ ق: ۷۰/۴). عقل مترادف حجر و نه (جمع نهیه) است. همچنین عقل به معنای دیه است و همچنین لفظ عقل و معقل به معنای لملجا یعنی دژ و پناهگاه نیز به کار رفته است (الجواهری، الصحاح تاج اللغة، ۱۴۰۷ ق: ۱۷۶۹/۵). در ذیل واژه عقل، یعقل و عقلا آمده است؛ یعنی آن چیز را درک کرد و حقیقت آن را فهمید، داژ و شکم را بست و سفت کرد، زانوی شتر را با عقلا

بست (جبران، فرهنگ راند الطلاب، ۱۳۷۹ ق: ۵۷۸). عقل به این سبب عقل نامیده می‌شود که صاحبش را از گرفتارشدن در مهالک باز می‌دارد و گفته شده است، عقل مشخصه‌ای است که به‌وسیله آن انسان از سایر حیوانات ممتاز می‌شود (ابن منظور، لسان العرب، ۱۴۱۰ ق: ۴۵۹/۱۱). عقل نوری روحانی است که به‌وسیله آن نفس انسان، علوم ضروری و نظری را به دست می‌آورد (فیروزآبادی، قاموس المحيط، ۱۹۹۱ م: ۹۵۲۰). أصل العقل: الإمساك والاستمساك؛ یعنی ریشه عقل به معنای خودداری و طلب آن است (راغب، المفردات فی غریب القرآن، ۱۴۱۲ ق: ۵۷۸). در دیدگاه تربیتی اسلام، منظور از عقل آن استعداد یا نیرویی است که به‌وسیله آن انسان حقیقت را از خطا، حق را از باطل، سره را از ناسره و یا درست را از نادرست تشخیص می‌دهد و به شناخت کلی می‌رسد (حسینی، تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۳۷۹: ۳۴).

کلمه عقل مصدر است برای «عقل، یعقل» به معنای ادراک و فهمیدن چیزی؛ البته ادراک و فهمیدن کامل و تمام (بقره/۱۶۴) (طباطبایی، المیزان، ۱۳۹۳: ۲/۲۶۷)؛ و نیز عقل به معنای آن حقیقتی است که درون آدمی است و به‌وسیله آن، بین صلاح و فساد و بیان حق و باطل، راست و دروغ فرق گذاشته می‌شود (همان: ۲/۲۴۷).

در تفسیر کشف الاسرار ذیل آیه ۱۶۴ سوره بقره آمده است: عقل، عقال دل است؛ یعنی دل را از غیر محبوب در بند آورد و از هوس‌های ناسزا باز می‌دارد و عقل نور است و جای آن دل است نه دماغ، و شرط خطاب است نه موجب خطاب، در معرفت، عین آلت است نه اصل، و مایه و فایده عقل آن است که دل وی زنده گردد: «لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا» حیا یعنی عاقلان. پس هر که را عقل نیست، در شمار زندگان نیست. نبینی که با دیوانه خطاب نیست، چنانچه با مرده خطاب نیست؛ از آن است که وی را عقل نیست (انصاری، شرح منازل السائرین، ۱۳۶۱: ۱/۴۴۷). عقل به غریزهای گفته می‌شود که به‌واسطه آن، انسان از سایر حیوانات ممتاز می‌شود. این تعریف بین شخص هوشیار و کودن تفاوتی قائل نمی‌شود. همه انسان‌ها این غریزه را دارند و با همین غریزه عقلانی است که از صفت حیوان ممتاز می‌شوند (شیرازی، شرح اصول الکافی، ۱۳۶۶: ۲۲۳). خواجه نصیرالدین طوسی از متکلمان بزرگ شیعه، ضمن پذیرش وجود عقل به این علت که بر امتناع وجود آن دلیلی اقامه نشده است، آن را همان جوهر مفارق از ماده دانسته است که در ذات و فعل بی نیاز است (جمال‌الدین حلی، کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد، ۱۹۷۹ م: ۱۸۵).

فخر رازی، عقلی را که شرط تکلیف است، در علم به وجود واجبات و درک علوم محال می‌داند و بر این باور است که محال است کسی عاقل باشد، ولی عالم به چیزی نباشد و یا عالم باشد، ولی عاقل نباشد (رازی، محصل أفكار المتقدمین والمتأخرین، ۱۹۹۲ م: ۸۱). عقل در سخن اندیشمندان و حکیمان معانی بسیاری دارد، ولی از جستجو در احادیث سه معنا برای آن به دست می‌آید: ۱. نیرویی که با آن بدی و خوبی و تفاوت‌های آن فهمیده می‌شود؛ ۲. ملکه‌ای که به انتخاب خوبی‌ها و اجتناب از بدی‌ها دعوت می‌کند؛ ۳. اندیشیدن و دانستن، و به این جهت در مقابل جهل قرار می‌گیرد، نه در مقابل دیوانگی و بیشترین استعمال عقل در احادیث، همین معنای دوم و سوم است (حر عاملی، وسائل الشیعه، ۱۴۰۳ ق: ۲۰۹-۲۰۸).

در اصطلاح، عقل، جوهر بسیطی است که مردم به وسیله آن واقعیت‌ها را دریافت می‌کنند. علاوه بر دریافت حقایق، نگهدارنده نفس ناطقه و شرف‌دهنده آن نیز هست (کرجی، اصطلاحات فلسفی و تفاوت آنها با یکدیگر، ۱۳۸۲: ۱۷۱). باید توجه کرد که الگوهای علوم انسانی برخلاف علوم طبیعی باید با توجه به بافت حاکم بر جامعه تدوین و اجرا شود. بر این اساس استفاده تقلیدی محض از الگوهای غیربومی که متناسب با بافت حاکم بر جامعه غربی تدوین شده است، می‌تواند آسیب‌های جدی به همراه داشته باشد. به دیگر سخن، زیرساخت‌های فرهنگی هر جامعه در شکل‌گیری الگوی توسعه آن نقش دارد و لذا بدون در نظر گرفتن آنها عملاً امکان کاربرد نظریه‌های مدیریت در کشوری دیگر ممکن نخواهد بود (نقی‌پورفر و همکاران، مطالعه تطبیقی شاخص‌های تأثیرگذار بر تحقق عدالت مراوده‌ای در سازمان، مقایسه دو دیدگاه اسلامی و مدیریت غربی، ۱۳۸۹: ۴۰).

با توجه به فقدان الگوی خردورزی بر پایه آموزه‌های قرآن برای مدیران آموزش عالی، پژوهش حاضر که به صورت کیفی و به روش تحلیل مضمون شناسایی گردیده، می‌کوشد تا با خوانشی دوباره در آموزه‌های مرتبط با موضوع حاضر، الگوی خردورزی شایسته برای مدیران آموزش عالی را ارائه دهد. هدف این پژوهش طراحی الگوی خردورزی مدیران آموزش عالی بر پایه آموزه‌های قرآن با تأکید بر تفسیر المیزان است. بنابراین، سؤال اصلی پژوهش این است: «الگوی خردورزی مدیران آموزش عالی بر پایه آموزه‌های قرآن با تأکید بر تفسیر المیزان کدام است؟»

۱. مفهوم شناسی

یک. الگو

در این پژوهش به عنوان مدل، انگاره، شکل و نمونه، قالب، طرح، منوال و نقش در نظر گرفته شده است. الگو در لغت، به معنای مدل، سرمشق، مقتدی، اسوه، مثال و نمونه است (دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ۱۳۷۷). مدل به مجموعه‌ای مادی، ریاضی یا منطقی اطلاق می‌شود که ساخت‌های اساسی یک واقعیت را می‌رساند و در سطح خود، قادر به تبیین آن و ارائه کارکردهایش است (ساروخانی، دایرةالمعارف علوم اجتماعی، ۱۳۷۰: ۴۵۸). در واقع، مدل، جزء کوچک یا بازسازی کوچک‌شده یک شیء یا پدیده بزرگ است؛ که از لحاظ کارکرد با آن شیء یا پدیده واقعی، یکسان است. بدین ترتیب در شرایطی که امکان دسترسی به تمام جزئیات امور و روابط، دیده‌ها، مشکل، پرهزینه و وقت‌گیر است، مدل، آن‌ها را سهل و آسان می‌کند و با برخورداری از امکان تجزیه و تحلیل، پیش‌بینی نتایج را ممکن می‌کند (رزاقی، نظریه‌های ارتباطات اجتماعی، ۱۳۸۱: ۱۸۴).

دو. خردورزی و تعقل

خرد در فرهنگ لغت فارسی به معنای عقل (برهان قاطع) دریافت، عقل، ادراک، تدبیر، فراست، هوش، دانش و زیرکی است (دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ۱۳۷۷). خردورزی یعنی پیروی از خرد و تعقل. در مفهوم کلی، هرگونه دانستن را «خردورزی» یا «تعقل» گویند. دانستنی که گاه از راه تدبر و تأمل به دست می‌آید و گاه

از گذر تتبع و تحصیل (سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و همکاران، فرهنگ شیعه، ۱۳۸۶: ۱/ ۲۳۴).
تعقل عبارت است از تفکر هدفدار با انطباق بر قوانینی که صحت آنها اثبات شده است. به عبارت دیگر، هر قضیه‌ای پیش از اثبات شدن، ماده‌ای است برای تعقل و پس از اثبات، قانونی است که تعقل باید بر طبق آن حرکت کند؛ اما عقل خود به تنهایی یک فعالیت ذهنی است و هنگامی می‌تواند به قانون پذیرفته شده تبدیل شود که واجد عنصر دیگری باشد و آن عنصر چیزی نیست به جز «هدف». پس تعقل، آن فعالیت ذهنی است که پس از احراز و تشخیص «هدف» به کار می‌افتد. برای همین است که تفکر هدفدار و عقلانی بارها در قرآن توصیه شده است (جعفری، تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۳۷۹: ۵۳).
الگوی ارائه شده در این پژوهش که مضامین پایه آن از ترجمه و تفسیر المیزان استعمالات عقل در آیات قرآن استخراج شده است، میزان و ملاک خردورزی با تأکید بر آموزه‌های قرآن است.

سه. آموزش عالی

حوزه آموزش عالی شامل تمامی مقاطع تحصیلی بالاتر از دیپلم است که شامل دانشجویان، فارغ التحصیلان دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی است که زیر نظر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و همچنین دانشگاه آزاد اسلامی اداره شده و دربرگیرنده سطوح: کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترای حرفه‌ای و تخصصی است (سایت مرکز آمار ایران).

چهار. مدیران آموزش عالی

در این پژوهش مدیران آموزش عالی عبارت از مدیران سطوح عالی، یعنی رؤسا و معاونان حوزه‌های علمیه در پنج خوشه شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز کشور است.

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش حاضر با خصوصیات موردنظر از حیث محتوا و روش و منابع مورد استفاده هیچ پیشینه مشابه ندارد؛ اما با این وجود تحقیقات نسبتاً مفصلی که با موضوع عقل صورت گرفته می‌تواند به نوعی پیشینه عام پژوهش حاضر تلقی گردد. بر این پایه گزارشی کوتاه بدون یادکرد از این تحقیقات بسیار زیاد، گزیده‌ای از یافته‌های آن ارائه می‌شود.

عبدلی کولانکوه (۱۳۹۷) در مقاله «جایگاه تعقل و تفکر و در قرآن و سیره اهل بیت (ع)» نتیجه گرفت که از نگاه قرآن کریم حیات انسانی حیاتی است فکری و مهمترین وجه تمایز انسان و دیگر حیوانات این است که انسان، حیوانی است متفکر و زندگی بشر نیز بدون تفکر و تعقل سامان نمی‌پذیرد. عقل و خرد آدمی از نظر قرآن یکی از سرچشمه‌های علم و آگاهی بشر و نیز یکی از ممیزات واقعی انسان از سایر موجودات خواهد بود.
در مقاله محمودی (۱۳۹۷) با عنوان «بررسی تحلیلی مبانی اسلامی خردورزی به عنوان یک هدف تربیتی»، به این مهم اشاره شده است که عقل در پرتو راهنمایی و هدایت آموزه‌های دینی شکوفا می‌شود و می‌تواند از دیگر قوای آدمی، مانند خشم، شهوت و احساسات رها شده و در جایگاه فراتر، مهار و کنترل آنها را در اختیار

بگیرد.

نتایج بررسی پژوهش ذات‌نیکی و جهانی (۱۳۹۷) در، مقاله ای با عنوان «بررسی اهمیت تفکر و تعقل از دیدگاه اسلام و روایات»، حاکی از آن است که قرآن از همه انسان‌ها تحت هر دین و آیینی می‌خواهد از این قوه حداکثر استفاده را نمایند و همگان را دعوت به آن می‌کند.

امیدی و عشریه (۱۳۹۶) در مقاله ای با عنوان «تعقل و تدبر از دیدگاه قرآن کریم» بیان نمود که اصولاً قوای خدادادی انسان نیز، هنگامی برای او سودمند خواهد بود که تحت رهبری عقل باشد و خداوند عموم مردم را دعوت به تعقل و تدبر کرده است و چه‌بسا انسان به علت استفاده نکردن از این مهم به جایگاه دوزخیان وارد شود و این همان نتیجه استفاده نکردن از نیروی عقل است.

هدف زلّقی (۱۳۹۶) در مقاله خود با عنوان «بررسی و رابطه عقل و ایمان از نظر حکمت متعالیه»، بررسی رابطه‌ی عقل و ایمان از نظر ملاصدرا بود. یافته‌های به‌دست‌آمده در این تحقیق نشان از پیوند تامی است که بین معرفت عقلانی و ایمان هست. ایمانی کامل و تمام است که مبتنی بر دلیل و برهان باشد.

واعظ طبسی، فریدی و عبدی‌تربقان (۱۳۹۶)، مقاله‌ای با عنوان «جایگاه تفکر و تعقل در تعلیم و تربیت اسلامی» با نگاه به آفرینش و جایگاه انسان به وضوح دریافتند که هدف غایی از این رخداد مهم هستی، تعلیم و تربیت دینی بر اساس آموزه‌های قرآن است. این نوع تربیت، بر اساس آموزه‌های دینی دارای مبانی، اصول و روش‌های خاص خود است و توجه به جایگاه و کارکرد عقل در تربیت دینی بر مبنای خردورزی، شایسته هرگونه تأمل و بررسی است.

عبدالرحیمی (۱۳۹۶) در پژوهش خود با عنوان «عقل و کارکردهای آن در آموزه‌های اسلامی با تأکید بر کلام حضرت علی (علیه السلام)»، اذعان داشت که نتیجه تعلیم اسلامی و کلام مولا می‌تواند این مسئله باشد که کسانی که «حق و باطل» را نمی‌شناسند و «حلال و حرام» را رعایت نمی‌کنند، اگرچه باهوش باشند، ولی عاقل نیستند. «پندپذیری و قبول نصیحت و موعظه خیرخواهان»، «حفظ قوای شهوت و غضب از طغیان و افراط یا تفریط» و «مبارزه و مخالفت با هواهای نفسانی» از دیگر ویژگی‌های عاقلان در کلام امیر است.

نتیجه کوشش مهم صادقی (۱۳۹۵) در مقاله خود با عنوان «حوزه معنایی واژه عقل در قرآن کریم»، چنین بود که عقل در قرآن همراه با مفاهیم نزدیک به آن، حوزه معنایی خاصی تشکیل داده که بخشی از جهان‌بینی قرآنی را به نمایش می‌گذارد. در این جهان‌بینی برخلاف رویکرد اکثر فلاسفه، عقل به معنای موجودی مستقل وجود ندارد و این حوزه معنایی، شامل مؤلفه‌هایی چون آیه، تفکر، تذکر، تفقه، هدایت، ایمان و... است. بین این مفاهیم و عقل، رابطه همنشینی و جانشینی ویژگی‌های برقرار است؛ از جمله آنکه مهم‌ترین ارتباط، میان عقل و ایمان برقرار شده است.

باباپورگل افشانی و اسفندیار (۱۳۹۲)، در مقاله خود با عنوان «معناشناسی واژگان «عقل» و «تفکر» در ارتباط با مفهوم «فطرت» در قرآن» به معناشناسی «عقل» و «تفکر» و به ارتباط آن دو با «نفس» و «فطرت انسان» پرداخت. اگرچه «عقل» در اصطلاح معروف و فلسفی‌اش در دو معنای «جوهر بسیط» و «قوة نفس»

استعمال شده است، ولی بررسی‌های لغوی و قرآنی نشان داد که معنای اصلی این ماده یعنی «امساک» و «نگهداری» است و برای آن باید به قرآن توجه شود.

در نتایج پژوهش اصلانی (۱۳۸۹) با عنوان «بررسی مفهوم عقل و عقل ورزی و جایگاه آن در اندیشه تربیتی امام خمینی (ره)» مطرح می‌شود که از منظر امام، انسان برای عقل ورزی، به دو عنصر علم نافع و عمل صالح نیاز دارد که محصول آن، مطابقت و عدم تنافی علم و عمل در آدمی و در نتیجه برخورداری، از وحدت شخصیت است. امام، مکتسبات عقل انسان‌ها را از دین و آیین آنها متأثر می‌داند؛ لذا معتقدند، مکتسبات عقل انسان مسلمان از معارف اسلامی اکتسابی وی در سه بعد عقیدتی، عاطفی و عملی تأثیر می‌پذیرد.

حسینیان (۱۳۸۳) در پژوهش خود با نام «کارکردهای عقل در دین پژوهی» به این مهم اشاره دارد که نقش عقل در انواع و حدود کارکرد آن در اثبات مبادی دین، اصول عقاید، آموزه‌های دستوری و احکام، همچنین تعلیم ارزشی و اخلاق بازکاوی و تبیین شده است؛ حاصل کوشش مؤلف نمایان شده چشم‌انداز کاربرد عقل در اجتهاد فراگیر پیرامون معارف دینی است.

در این میان با توجه به پژوهش‌های انجام‌شده و تحولات عصر حاضر در قرن اخیر، دانشگاه‌ها نیز چون دیگر سازمان‌ها شیوه‌ها و سبک‌های جدیدی از خردورزی بر پایه آموزه‌های قرآن بدون الگوبرداری صرف از فرهنگ جوامع دیگر متناسب با جامعه ایرانی - اسلامی می‌طلبند. بر این اساس هدف کلی این پژوهش، شناسایی مؤلفه‌های خردورزی و اعتباریابی الگوی خردورزی مدیران آموزش عالی بر اساس آموزه‌های قرآن بود.

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف آن، دارای دو گونه نوآوری است: یکی مشارکت نظری و توسعه مرزهای دانش در حوزه خردورزی با توجه به آموزه‌های قرآن و دیگری مشارکت عملی در حوزه بهبود و ایجاد خردورزی با توجه به آموزه‌های قرآن در مدیران آموزش عالی کشور. در این پژوهش با استفاده از طرح ترکیبی اکتشافی خردورزی با توجه به آموزه‌های قرآن مفهوم پردازی و در قالب یک الگو، فرآیند آن استخراج و تبیین گردید. هدف اصلی طرح ترکیبی (آمیخته) اکتشافی دو مرحله‌ای این است که نتایج حاصل از روش کیفی به ایجاد و شکل ده روش کمی کمک کند. در این نوع طرح‌ها، ابتدا داده‌های کیفی گردآوری می‌شوند و در مرحله بعد بر اساس کشفیات حاصل از داده‌های کیفی، داده‌های کمی گردآوری می‌شوند. داده‌های کیفی که در آغاز این نوع از پژوهش گردآوری می‌شوند به پژوهشگر کمک می‌کند تا پدیده مورد مطالعه را کشف و شناسایی کند و سپس با گردآوری داده‌های کمی رابطه بین اجزای کمی این پدیده را تبیین کند (رضوی و همکاران، ۱۳۹۲) در بخش کیفی پژوهش، برای تحلیل متون قرآنی حوزه پژوهش و استخراج مضامین خردورزی، تفسیرالمیزان قرآن کریم که بر مبانی اعتقادی و فلسفی تأکید دارد به صورت هدفمند لحاظ شد.

در پژوهش حاضر جهت گردآوری اطلاعات از روش مثلث سازی بدین صورت که سه روش کتابخانه‌ای (مطالعه اختصاصی استعمالات عقل در آیات قرآن که «تعقلون» ۲۴ بار، «یعتقلون» ۲۲ بار، «یعتقلها» ۱ بار،

«نعقل» ۱ بار، و «عقلوه» ۱ بار تکرار شده است، در ترجمه و تفسیر المیزان علامه طباطبائی، جهت گردآوری داده‌های ثانویه (داده‌هایی که قبلاً تولید شده‌اند) به منظور تدوین مبانی نظری و ادبیات پژوهش، و در بخش کیفی پژوهش، از روش تحلیل محتوا استفاده شد. برای سنجش روایی پژوهش در بخش کیفی، از روش ممیزی کردن از سوی داور و جهت پایداری از روش هولستی استفاده و کلیه ضرایب محاسبه شده برای گویه‌ها از ۰/۴۹ بیشتر است. لذا کلیه سؤالات از لحاظ روایی محتوایی مورد تأیید شد. در مجموع ۷۵ مضمون پایه و ۱۱ مضمون سازمان‌دهنده برای مضمون فراگیر خردورزی شناسایی شد.

در بخش کمی پژوهش پرسش‌نامه محقق ساخته نیز جهت جمع‌آوری نظرات صاحب‌نظران برای اعتباریابی مدل مورد استفاده قرار گرفت. جهت بررسی اعتبار عاملی ابزارهای سنجش، از رویکرد تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. به منظور سنجش پایداری پرسش‌نامه از آلفای کرونباخ استفاده شد. با استفاده از نرم افزار SPSS ۲۲ ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۱۸ و کفایت نمونه‌گیری ۰/۸۰۷ محاسبه شد. حجم جامعه آماری پژوهش ۶۵۶ نفر شامل کلیه مدیران آموزش عالی حوزه‌های علمیه در پنج خوزه شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز کشور است که نمونه آماری در بخش کمی بر اساس جدول مورگان تعداد ۲۴۲ نفر تعیین شد. نحوه نمونه‌گیری در این مرحله، تصادفی چند مرحله‌ای بود.

۴. یافته‌های پژوهش

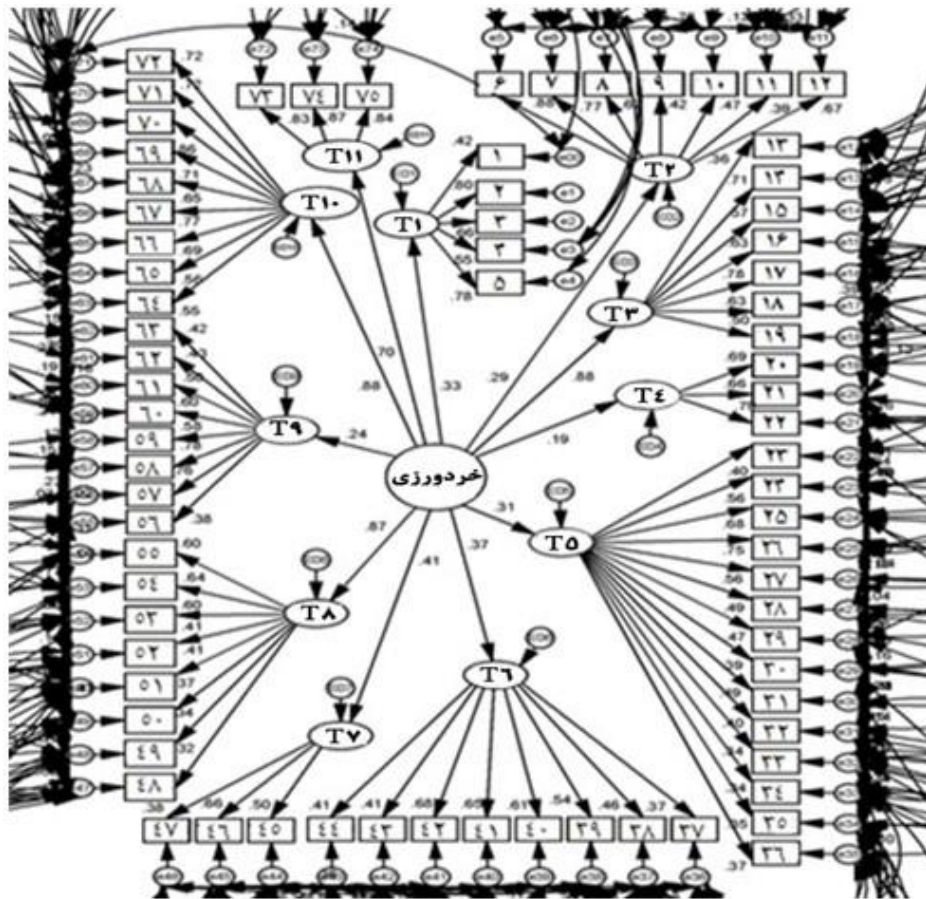
سؤال‌های پژوهش عبارتند از:

سؤال اول: چه الگویی را می‌توان برای خردورزی مدیران آموزش عالی بر پایه آموزه‌های قرآن ارائه کرد؟

سؤال دوم: مؤلفه‌های الگوی خردورزی مدیران آموزش عالی بر پایه آموزه‌های قرآن کدام است؟

سؤال سوم: اعتبار الگوی خردورزی برای مدیران آموزش عالی بر پایه آموزه‌های قرآن چه میزان است؟

پاسخ سؤال اول: شکل شماره ۱ الگوی خردورزی مدیران آموزش عالی بر پایه آموزه‌های قرآن با استفاده از نرم افزار AMOS ۲۲ به دست آمد که شماره‌های ۱ تا ۷۵ نشان‌دهنده مضامین پایه و ۱T-۱۱T نشان‌دهنده مضامین سازمان‌دهنده است. در جدول شماره ۱ به نام مضامین و نام سور و شماره آیات اشاره شده است. ارشاد قرآن به تعقل، تنها ارشاد به علم و دانستن نیست؛ بلکه به معنای پایبندی بر حقایق و معلومات فطری و بهره‌گیری از آن‌هاست. لذا بهره‌مندی از الگوی ارائه شده منجر به خردورزی قرآن‌محور مدیران آموزشی خواهد شد.

شکل شماره ۱. الگوی خردورزی مدیران آموزش عالی بر پایه آموزه‌های قرآن

باسخ سؤال دوم: برای شناسایی و استخراج مؤلفه‌های الگوی خردورزی مدیران آموزش عالی بر پایه آموزه‌های قرآن، ابتدا ترجمه و تفسیر المیزان استعمالات عقل در آیات قرآن که «تعقلون» ۲۴ بار، «يعقلون» ۲۲ بار، «يعقلها» ۱ بار، «نعقل» ۱ بار، و «عقلوه» ۱ بار تکرار شده است، مورد بررسی قرار گرفت. در جدول شماره ۱ مضامین پایه و سازمان‌دهنده مستخرج از متون قرآنی آمده است که مضامین سازمان‌دهنده عبارت از تهذیب نفس، سلامت فطرت، ولایت‌پذیری از دین حق و پیامبر حنیف، انتخاب شایسته و اسلامی، شناخت خدا، تقوا، امیدواری صادق، قرآن‌پژوهی، سیر و تفکر در زمین و نظارت همه‌جانبه بر آن، علم و درک حقیقت معانی و لب مقاصد، جمع‌اندیشی و تعامل فکری سالم است.

جدول شماره ۱- مضامین پایه و سازمان‌دهنده استخراج‌شده خردورزی از متون قرآنی

مضمون	مضامین	نام سوره و شماره آیه	مضامین پایه
۱. خردورزی (۱۱)	۱- تهذیب نفس (۵)	۱ سوره بقره آیه ۴۴	اعتقاد به اولویت کسب خیر برای نفس خود بر کسب آن برای غیر
		۲ سوره یونس آیه ۱۰۰	نکوهش مکذبین آیات خدا
		۳ سوره بقره آیه ۷۶	نکوهش نفاق
		۴ سوره ملک آیه ۱۰	التزام و اعتقاد عملی به تشخیص خیر از شر
		۵ سوره حج آیه ۴۶	پرهیز از شرک و کفر
	۲- سلامت فطرت (۶)	۶ سوره بقره آیه ۲۴۲	کشف مجهولات به وسیله سیر بر معلومات حاضر در ذهن
		۷ سوره بقره آیه ۲۴۲	علم محوری
		۸ سوره یونس آیه ۱۰۰	داشتن استعداد دریافت اذن خدا
		۹ سوره یونس آیه ۱۰۰	عدم پلیدی و رجس
		۱۰ سوره یونس آیه ۴۲	شنوایی قلب
		۱۱ سوره بقره آیه ۱۶۴	توجه به معنای عقل به عنوان نفس انسان مدرک
		۱۲ سوره مائده آیه ۵۸	تأکید ورزیدن بر منزه بودن خدا
		۱۳ سوره آل عمران ۶۵	محاجه نکردن بی جا و جاهلانه
۲. وپایه بر حقیقت (۷)	۳- ولا یتهذیروا من دینکم	سوره حجرات آیه ۴	ادب ورزی
		۱۵ سوره نور آیه	آگاهی و عمل به معالم دینی

۶۱		
۱۶	سوره بقره آیه ۱۷۱	پیروی از قرآن
۱۷	سوره بقره آیه ۱۷۱	اجتناب از گفتن سخن بدون مدرک
۱۸	سوره یوسف آیه ۱۰۹	لبیک به دعوت پیامبران
۱۹	سوره هود آیه ۵۱	پیروی از رسول خدا
۲۰	سوره آل عمران ۱۱۸	توجه در انتخاب دوست و محرم از خود و اجتناب از غیر خود
۲۱	سوره فرقان آیه ۴۴	تأکید ورزیدن بر پذیرش دلایل عقلی و نقلی
۲۲	سوره بقره آیه ۱۷۱	انجام دادن هر کاری برای کسب پاداش الهی
۲۳	سوره بقره آیه ۷۳	ادراک قدرت حیات و ممات الهی
۲۴	سوره یس آیه ۶۸	ادراک قدرت خدا در تغییر دادن خلقت انسان
۲۵	سوره نحل آیه ۱۲	ادراک تسخیر خدا در شب و روز و ماه و آفتاب و نجوم
۲۶	سوره روم آیه ۲۸	ادراک عدم شراکت مملوک و مولا
۲۷	سوره رعد آیه ۴	ادراک وجود مدبری که نظام عالم قائم به تدبیر اوست و خود جزو عالم نیست
۲۸	سوره رعد آیه ۴	ادراک حجت عقلی بر وجود خداوند قهار
۲۹	سوره مانده آیه ۱۰۳	ادراک افترای کافران به خداوند
۳۰	سوره یونس آیه ۱۶	ادراک قدرت و مشیت خدا در امر قرآن

۴- انتخاب شایسته و اسلامی (۳)

۵- تفاهات خدا (۱۴)

۳۱	سوره یونس آیه ۱۶	ادراک عظمت خداوند
۳۲	سوره یونس آیه ۱۶	ادراک شدت شناعت ظلم به خدا
۳۳	سوره شعرا آیه ۲۸	ادراک وحدانیت مدبر و رب همه عالمیان
۳۴	سوره انعام آیه ۱۵۱	برهان طلبی
۳۵	سوره هود آیه ۵۱	ادراک فاطر (خلق از عدم محض) بودن خداوند
۳۶	سوره مومنون آیه ۸۰	ادراک تدبیر خداوند در امور انسان و حرکت شب و روز
۳۷	سوره انعام آیه ۳۲	توجه به لهو و لعب بودن دنیا
۳۸	سوره انعام آیه ۳۲	توجه به حیات حقیقی و ثابت دار آخرت
۳۹	سوره انعام آیه ۱۵۱	انجام عمل صالح و حسنه
۴۰	سوره انفال آیه ۲۲	اهل خیر و پرهیز از کفر و لالی
۴۱	سوره انعام آیه ۱۵۱	پرهیز از محرمات الهی
۴۲	سوره انبیا آیه ۶۷	اظهار انزجار و بیزاری از پرستش هر چه غیر از خدای واحد
۴۳	سوره یس آیه ۶۲	پرهیز از گمراهی و اطاعت از شیطان
۴۴	سوره مائده آیه ۵۸	نکوهش مستهزئین نماز و اذان
۴۵	سوره اعراف آیه ۱۶۹	ایجاد تعادل بین سکون و اضطراب نفس
۴۶	سوره اعراف	ایجاد تعادل بین مسرت و اندوه نفس

۲- نتیجه (۸)

۷- امیدواری
صادق (۳)

آیه ۱۶۹		
سوره اعراف	۴۷	امید خیر توأم با خوف از شر
آیه ۱۶۹		
سوره یوسف	۴۸	فهم انزال کتاب به صورت قرآن و عربی
آیه ۲		
سوره انبیا آیه	۴۹	ادراک شریعت حنیفیت
آیه ۱۰		
سوره		
عنکبوت آیه	۵۰	قدرت تشخیص حق از باطل
آیه ۶۳		
سوره		
عنکبوت آیه	۵۱	حمد گفتن الله
آیه ۶۳		
سوره حدید	۵۲	درک قدرت قرآن در زنده و خاشع کردن دل های مرده
آیه ۱۷		
سوره زخرف	۵۳	انس گرفتن عقل با قرآن
آیه ۳		
سوره زخرف	۵۴	درک امور فکری و مسائل ذهنی
آیه ۳		
سوره انبیا آیه	۵۵	ادراک ذکر دارای آخرین و بلندترین و عالی ترین برنامه معارف
آیه ۱۰		
سوره یوسف	۵۶	عبرت پذیری از گذشتگان
آیه ۱۰۹		
سوره روم آیه	۵۷	فهم مصلحت خدا
آیه ۲۴		
سوره		
عنکبوت آیه	۵۸	توجه به آثار و خرابه های بعد از نزول عذاب الهی
آیه ۳۵		
سوره نحل	۵۹	انتخاب رزق پاک و خوب
آیه ۶۷		
سوره	۶۰	توجه به سرنوشت اقوام پیشین (قوم لوط)
صفات آیه		

۸- قرآن پیرو (۸)

۹- سیر و تفکر در زمین و فطرت همه جانیه بر آن (۸)

۱۳۸		
سوره قصص آیه ۶۰	درک فانی بودن لذات دنیوی	۶۱
سوره قصص آیه ۶۰	درک باقی بودن هر آنچه نزد خداست	۶۲
سوره غافر آیه ۶۷	درک غایت خلقت انسان	۶۳
سوره عنکبوت آیه	تعمق کردن در مقاصد مثال‌های ذکرشده در قرآن	۶۴
۴۳		
سوره زمر آیه ۴۳	توجه به انتخاب شفیع	۶۵
سوره جاثیه آیه ۵	درک آیات توأم با تعقل فکری و تفصیلی و عمیق	۶۶
سوره بقره آیه ۱۷۰	پرهیز از قول بدون علم و تبیین	۶۷
سوره عنکبوت آیه	درک حقیقت و مغز مثال‌های قرآن	۶۸
۴۳		
سوره بقره آیه ۷۵	نکوهش تحریف عالمانه کلام خدا	۶۹
سوره بقره آیه ۱۶۴	ادراک و فهمیدن کامل و تمام	۷۰
سوره عنکبوت آیه ۴۳	اهل علم و دانش بودن	۷۱
سوره بقره آیه ۱۶۴	نیروی تمییز دادن بین حق و باطل، صلاح و فساد	۷۲
سوره حشر آیه ۱۴	اتحاد در آرا	۷۳
سوره حشر آیه ۱۴	الفت‌ورزی	۷۴

۱۰- علم و درک چیست معانی و لب مقاصد (۹)

۱۱- جمع اندیشی و تعامل فکری
سالم (۳)

اعتقاد به اولویت کسب خیر برای نفس خود بر کسب آن برای غیر، نکوهش مکذبین آیات خدا، نکوهش نفاق، التزام و اعتقاد عملی به تشخیص خیر از شر، پرهیز از شرک و کفر موجب تهذیب نفس است. کشف مجهولات به وسیله سیر بر معلومات حاضر در ذهن، علم محوری، داشتن استعداد دریافت اذن خدا، عدم پلیدی و رجس، شنوایی قلب، توجه به معنای عقل به عنوان نفس انسان مدرک، تأکید ورزیدن بر منزه بودن خدا از مؤلفه‌های سلامت فطرت است. محاجه نکردن بی جا و جاهلانه، ادب ورزی، آگاه و عمل به معالم دینی، پیروی از قرآن، اجتناب از گفتن سخن بدون مدرک، لبیک به دعوت پیامبران، پیروی از رسول خدا برای ولایت‌پذیری از دین حق و پیامبر حنیف مورد توجه است. توجه در انتخاب دوست و محرم از خود و اجتناب از غیر خود، تأکید ورزیدن بر پذیرش دلایل عقلی و نقلی، انجام دادن هر کاری برای کسب پاداش الهی از اهمیت خاصی در انتخاب شایسته و اسلامی برخوردار است. ادراک قدرت حیات و ممات الهی، ادراک قدرت خدا در تغییر دادن خلقت انسان، ادراک تسخیر خدا در شب و روز و ماه و آفتاب و نجوم، ادراک عدم شراکت مملوک و مولا، ادراک وجود مدبری که نظام عالم قائم به تدبیر اوست و خود جزو عالم نیست، ادراک حجت عقلی بر وجود خداوند قهار، ادراک افترای کافران به خداوند، ادراک قدرت و مشیت خدا در امر قرآن، ادراک عظمت خداوند، ادراک شدت شناعة ظلم به خدا، ادراک وحدانیت مدبر و رب همه عالمیان، برهان طلبی، ادراک فاطر (خلق از عدم محض) بودن خداوند، ادراک تدبیر خداوند در امور انسان و حرکت شب و روز حاصل شناخت خدا است.

توجه به لهو و لعب بودن دنیا، توجه به حیات حقیقی و ثابت دار آخرت، انجام عمل صالح و حسنه، اهل خیر و پرهیز از کفر و لالی، پرهیز از محرمات الهی، اظهار انزجار و بیزاری از پرستش هرچه غیر از خدای واحد، پرهیز از گمراه و اطاعت از شیطان، نکوهش مستهزئین نماز و اذان از ویژگی‌های تقوا است. ایجاد تعادل بین سکون و اضطراب نفس، ایجاد تعادل بین مسرت و اندوه نفس، امید خیر توأم با خوف از شر، امیدواری صادق را رقم می زند. فهم انزال کتاب به صورت قرآن و عربی، ادراک شریعت حنیفیت، قدرت تشخیص حق از باطل، حمد گفتن الله، درک قدرت قرآن در زنده و خاشع کردن دل‌های مرده، انس گرفتن عقل با قرآن، درک امور فکری و مسائل ذهنی، ادراک ذکر دارای آخرین و بلندترین و عالی‌ترین برنامه معارف، قرآن پژوه را دربر خواهد داشت.

برای سیر و تفکر در زمین و نظارت همه‌جانبه بر آن لازم است که عبرت‌پذیری از گذشتگان، فهم مصلحت خدا، توجه به آثار و خرابه‌های بعد از نزول عذاب الهی، اتخاذ رزق پاک و خوب، توجه به سرنوشت اقوام پیشین (قوم لوط)، درک فانی بودن لذات دنیوی، درک باقی بودن هر آنچه نزد خداست، درک غایت خلقت انسان را لحاظ کرد. علم و درک حقیقت معانی و لب مقاصد به تعمق کردن در مقاصد مثال‌های ذکر شده در قرآن، توجه به انتخاب شفیع، درک آیات توأم با تعقل فکری و تفصیلی و عمیق، پرهیز از قول بدون علم و تبیین، درک حقیقت

و مغز مثال های قرآن، نکوهش تحریف عالمانه کلام خدا، ادراک و فهمیدن کامل و تمام، اهل علم و دانش بودن، نیروی تمیز دادن بین حق و باطل، صلاح و فساد نیاز دارد. جمع اندیشی و تعامل فکری سالم به اتحاد در آرا، الفت و روزی، پرهیز از تفرقه و پراکندگی دل ها توجه دارد.

پاسخ سوال سوم: پس از شناسایی مضامین پایه و سازمان دهنده، الگوی ارائه شده در شکل شماره ۱ طراحی شد. لذا برای اعتبارسنجی الگوی خردورزی مدیران آموزش عالی بر پایه آموزه های قرآن از نرم افزار ۲۲SPSS و ۲۲AMOS استفاده و در جداول شماره ۲ و ۳ و ۴ توصیف شد که مقادیر بارهای عاملی و شاخص های برازش به دست آمده نشان از اعتبار بالای الگوی ارائه شده دارد.

جدول شماره ۲- توصیف مضمون خردورزی با استفاده از شاخص های توصیفی

شاخص								
کشدگی		کجی		واریانس	انحراف معیار	میانگین	مضامین سازمان دهنده	
خطای	ضریب	خطای	ضریب					
استاندارد	کشدگی	استاندارد	کجی					
۳۱۲.	۲/۶۹۳	۱۵۶.	۱/۷۰۸	۴۷۴.	۶۸۸۶۸.	۱/۵۵۲۹	تهذیب نفس	T۱
۳۱۲.	۳/۴۲۰	۱۵۶.	۱/۸۷۴	۲۷۸.	۵۲۷۳۳.	۱/۳۴۹۵	سلامت فطرت	T۲
۳۱۲.	۷۷۳.	۱۵۶.	۱/۲۶۹	۴۵۶.	۶۷۵۲۹.	۱/۶۰۶۸	ولایت پذیری از دین حق و پیامبر حنیف	T۳
۳۱۲.	۲/۷۹۲	۱۵۶.	۱/۷۱۸	۵۳۳.	۷۳۰۱۰.	۱/۴۸۷۶	انتخاب شایسته و اسلامی	T۴
۳۱۲.	۱/۰۰۲	۱۵۶.	۱/۲۵۳	۳۳۱.	۵۷۵۴۱.	۱/۶۱۴۵	شناخت خدا	T۵
۳۱۲.	۱/۴۱۷	۱۵۶.	۱/۳۹۹	۴۰۵.	۶۳۶۲۴.	۱/۵۷۵۹	تقوا	T۶
۳۱۲.	۲/۱۹۹	۱۵۶.	۱/۵۶۷	۵۲۴.	۷۲۳۶۱.	۱/۵۳۵۸	امیدواری صادق	T۷
۳۱۲.	۱/۱۷۱	۱۵۶.	۱/۲۵۴	۳۹۱.	۶۲۵۲۹.	۱/۶۱۹۳	قرآن پژوهی	T۸
۳۱۲.	۲/۱۱۲	۱۵۶.	۱/۴۳۶	۳۳۸.	۵۸۱۱۸.	۱/۵۶۹۲	سیر و تفکر در زمین و نظارت همه جانبه بر آن	T۹
۳۱۲.	۱/۴۰۹	۱۵۶.	۱/۳۸۳	۴۸۲.	۶۹۴۵۷.	۱/۵۹۲۳	علم و درک حقیقت معانی و لب مقاصد	T۱۰
۳۱۲.	۱/۷۷۲	۱۵۶.	۱/۶۸۷	۴۰۴.	۶۳۵۵۱.	۱/۳۶۳۶	جمع اندیشی و تعامل فکری سالم	T۱۱

جدول شماره ۳- مقادیر بارهای عاملی مضمون خردورزی

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	پایایی (آلفای کرونباخ)	بار عاملی	نسبت بحرانی	سطح معناداری	مضامین پایه	بار عاملی	نسبت بحرانی	سطح معناداری
خردورزی (۱۱)	۷۷۷.	۰/۳۳	۳/۷۰۸	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۱	۰/۴۲	-	۰/۰۰۱
						۲	۰/۸۰	۶/۲۱۰	۰/۰۰۱
						۳	۰/۶۶	۵/۸۵۱	۰/۰۰۱

۰/۰۰۱	۵/۵۰۰	۰/۵۵	۴	۲-سلامت فطرت (۶)	۰/۰۰۱	۳/۹۰۶	۰/۲۹	۸۶۵.
۰/۰۰۱	۶/۲۱۲	۰/۷۸	۵					
۰/۰۰۱	-	۰/۸۸	۶					
۰/۰۰۱	۱۲/۰۳۱	۰/۷۷	۷					
۰/۰۰۱	۱۲/۳۷۷	۰/۶۲	۸					
۰/۰۰۱	۶/۵۷۷	۰/۴۲	۹					
۰/۰۰۱	۷/۲۹۷	۰/۴۷	۱۰					
۰/۰۰۱	۵/۹۶۵	۰/۳۹	۱۱					
۰/۰۰۱	۱۰/۹۷۵	۰/۶۷	۱۲					
۰/۰۰۱	-	۰/۳۶	۱۳					
۰/۰۰۱	۵/۴۸۴	۰/۷۱	۱۴	۳-ولایت پذیری از دین حق و پیامبر حنیف (۷)	۰/۰۰۱	۵/۶۰۱	۰/۸۸	۸۳۵.
۰/۰۰۱	۵/۵۴۰	۰/۵۷	۱۵					
۰/۰۰۱	۵/۳۵۷	۰/۶۳	۱۶					
۰/۰۰۱	۵/۶۵۴	۰/۷۸	۱۷					
۰/۰۰۱	۵/۳۴۰	۰/۶۳	۱۸					
۰/۰۰۱	۵/۲۳۹	۰/۵۰	۱۹					
۰/۰۰۱	-	۰/۶۹	۲۰	۴-انتخاب شایسته و اسلامی (۳)	۲۰۰/۰	۲/۳۲۱	۰/۱۹	۷۵۴.
۰/۰۰۱	۸/۳۲۲	۰/۶۶	۲۱					
۰/۰۰۱	۸/۲۹۰	۰/۷۹	۲۲					
۰/۰۰۱	-	۰/۴۰	۲۳					
۰/۰۰۱	۷/۱۰۳	۰/۵۶	۲۴					
۰/۰۰۱	۵/۵۷۳	۰/۶۸	۲۵					
۰/۰۰۱	۵/۷۳۵	۰/۷۵	۲۶					
۰/۰۰۱	۵/۱۳۷	۰/۵۶	۲۷					
۰/۰۰۱	۴/۸۲۱	۰/۴۹	۲۸		۵-شناخت خدا (۱۴)	۰/۰۰۱	۳/۳۹۱	۰/۳۱
۰/۰۰۱	۴/۸۹۱	۰/۴۷	۲۹					
۰/۰۰۱	۴/۳۵۰	۰/۳۹	۳۰					
۰/۰۰۱	۴/۹۴۰	۰/۴۹	۳۱					
۰/۰۰۱	۴/۳۹۲	۰/۴۰	۳۲					
۰/۰۰۱	۴/۱۷۶	۰/۳۴	۳۳					
۰/۰۰۱	۴/۲۱۳	۰/۳۴	۳۴					

۰/۰۰۱	۴/۴۳۳	۰/۳۵	۳۵	۰/۰۰۱	۳/۹۷۷	۰/۳۷	۸۴۵.	تقوا (۸)
۰/۰۰۱	۴/۳۸۷	۰/۳۷	۳۶					
۰/۰۰۱	-	۰/۳۷	۳۷					
۰/۰۰۱	۵/۷۴۳	۰/۴۶	۳۸					
۰/۰۰۱	۵/۱۵۴	۰/۵۴	۳۹					
۰/۰۰۱	۵/۳۴۷	۰/۶۱	۴۰					
۰/۰۰۱	۵/۵۳۱	۰/۶۵	۴۱					
۰/۰۰۱	۵/۴۳۹	۰/۶۸	۴۲					
۰/۰۰۱	۴/۴۲۴	۰/۴۱	۴۳					
۰/۰۰۱	۴/۳۶۷	۰/۴۱	۴۴					
۰/۰۰۱	-	۰/۵۰	۴۵	۰/۰۰۱	۳/۹۲۷	۰/۴۱	۷۰۰.	ایملواری صادق (۳)
۰/۰۰۱	۴/۵۹۰	۰/۶۶	۴۶					
۰/۰۰۱	۴/۳۴۳	۰/۳۸	۴۷					
۰/۰۰۱	-	۰/۳۲	۴۸	۰/۰۰۱	۴/۹۲۷	۰/۸۷	۰/۸۰۹	قرآن پژوه (۸)
۰/۰۰۱	۵/۰۹۰	۰/۳۴	۴۹					
۰/۰۰۱	۳/۸۷۳	۰/۳۷	۵۰					
۰/۰۰۱	۴/۲۴۰	۰/۴۱	۵۱					
۰/۰۰۱	۴/۰۵۶	۰/۴۱	۵۲					
۰/۰۰۱	۴/۶۳۸	۰/۶۰	۵۳					
۰/۰۰۱	۴/۶۱۹	۰/۶۴	۵۴					
۰/۰۰۱	۴/۶۵۱	۰/۶۰	۵۵					
۰/۰۰۱	-	۰/۳۸	۵۶					
۰/۰۰۱	۵/۶۷۱	۰/۷۶	۵۷					
۰/۰۰۱	۵/۷۰۵	۰/۷۸	۵۸					
۰/۰۰۱	۵/۸۲۳	۰/۵۸	۵۹					
۰/۰۰۱	۵/۳۱۵	۰/۶۰	۶۰					
۰/۰۰۱	۴/۹۱۷	۰/۵۰	۶۱					
۰/۰۰۱	۴/۵۱۸	۰/۴۳	۶۲					
۰/۰۰۱	۴/۵۳۲	۰/۴۲	۶۳					
۰/۰۰۱	-	۰/۵۵	۶۴	۰/۰۰۱	۸/۵۴۶	۰/۸۸	۹۰۱.	دک ۱۰-علم و حقیقت معانی و لب
۰/۰۰۱	۹/۰۳۴	۰/۵۶	۶۵					

٠/٠٠١	٨/٣٨٣	٠/٦٩	٦٦
٠/٠٠١	١٠/٠٨١	٠/٧٧	٦٧
٠/٠٠١	٧/٩٧٠	٠/٦٥	٦٨
٠/٠٠١	٨/٤١١	٠/٧١	٦٩
٠/٠٠١	٩/٤٦٠	٠/٨٦	٧٠
٠/٠٠١	٩/٤٠٨	٠/٧٢	٧١
٠/٠٠١	٨/٧٩٥	٠/٧٢	٧٢
٠/٠٠١	-	٠/٨٣	٧٣
٠/٠٠١	١٦/٩١٧	٠/٨٧	٧٤
٠/٠٠١	١٦/٣٢٠	٠/٨٤	٧٥

مقادیر برآوردشده در جدول بالا (بارهای عاملی، مقادیر بحرانی و سطح معناداری) بیانگر این است که بارهای عاملی مربوط به همه مضامین سازمان‌دهنده و پایه «خردورزی» دارای وضعیت مطلوبی هستند، به عبارت دیگر هم‌بستگی این مضمون با مضامین سازمان‌دهنده و پایه مربوط به آن از اعتبار عاملی لازم برخوردار است.

جدول شماره ۴. شاخص‌های ارزیابی اعتبار و پایداری ابزار سنجش مضمون خردورزی

مضمون فراگیر	کفایت	پایایی	برازش هنجار شده	برازش	برازش	ریشه دوم میانگین
	نمونه گیری	(آلفای کرونباخ)	بنتلر-بونت	افزایشی	تطبیقی	مربعات خطای برآورد
خردورزی	۸۰۷.	۹۱۸.	۸۸۷.	۹۰۸.	۹۰۴.	۰۴۰.

برحسب مقادیر جدول بالا شاخص‌های برآزش هنجار شده و افزایشی و تطبیقی و کفایت نمونه‌گیری دلالت بر داشتن اعتبار مضامین سازمان‌دهنده «خردورزی» دارند. و همچنین مقادیر ضریب آلفای کرونباخ گویای دقت اندازه‌گیری بالای ابزار سنجش مضامین سازمان‌دهنده این مضمون فراگیر و به عبارت دیگر پایا بودن ابزار مربوط به این مضامین است.

۵. نتیجہ

در پژوهش حاضر، مضامین فراگیر خردورزی مدیران آموزش عالی بر پایه آموزه‌های قرآن با تأکید بر تفسیر المیزان شناسایی شد که می‌تواند در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی ترویج و گسترش یابد. ۱۱ مضمون سازمان‌دهنده مستخرج از خردورزی در قرآن عبارت است از: ۱. تهذیب نفس که با سوره بقره آیه ۴۴، سوره بقره آیه ۷۶، سوره ملک آیه ۱۰ و سوره یونس آیه ۱۰۰ و سوره حج آیه ۴۶ همسو و هم‌راستا است؛ ۲. سلامت فطرت با سوره بقره آیه ۲۴۲، سوره بقره آیه ۱۶۴، سوره یونس آیه ۴۲ و سوره یونس آیه ۱۰۰ همسو و هم‌راستا است؛ ۳. ولایت‌پذیری از دین حق و پیامبر حنیف با سوره آل‌عمران آیه ۶۵، سوره یوسف آیه ۱۰۹، سوره نور آیه ۶۱، سوره هود آیه ۵۱، سوره بقره آیه ۱۷۱ و سوره حجرات آیه ۴ همسو و هم‌راستا است؛ ۴. انتخاب شایسته و اسلامی با

سوره آل عمران آیه ۱۱۸، سوره بقره آیه ۱۷۱ و سوره فرقان آیه ۴۴ همسو و همراستا است؛ ۵. شناخت خدا با سوره بقره آیه ۷۳، سوره مائده آیه ۱۰۳، سوره انعام آیه ۱۵۱، سوره یونس آیه ۱۶، سوره هود آیه ۵۱، سوره مومنون آیه ۸۰، سوره شعرا آیه ۲۸، سوره رعد آیه ۴، سوره نحل آیه ۱۲، سوره روم آیه ۲۸ و سوره یس آیه ۶۸ همسو و همراستا است؛ ۶. تقوا با سوره انعام آیه ۳۲، سوره انعام آیه ۱۵۱، سوره انبیا آیه ۶۷، سوره یس آیه ۶۲، سوره مائده آیه ۵، سوره انفال آیه ۲۲، همسو و همراستا است؛ ۷. امیدواری صادق با سوره اعراف آیه ۱۶۹ همسو و همراستا است؛ ۸. سوره یوسف آیه ۲ و سوره انبیا آیه ۱۰، سوره زخرف آیه ۳، سوره حدید آیه ۱۷، سوره عنکبوت آیه ۶۳ با همسو و همراستا است؛ ۹. سیر و تفکر در زمین و نظارت همه جانبه بر آن با سوره یوسف آیه ۱۰۹، سوره قصص آیه ۶۰، سوره صافات آیه ۱۳۸، سوره غافر آیه ۶۷، سوره نحل آیه ۶۷، سوره عنکبوت آیه ۳۵، سوره روم آیه ۲۴ همسو و همراستا است؛ ۱۰. علم و درک حقیقت معانی و لب مقاصد با سوره عنکبوت آیه ۴۳، سوره بقره آیه ۷۵، سوره بقره آیه ۱۶۴، سوره بقره آیه ۱۷۰، سوره زمر آیه ۴۳ و سوره جاثیه آیه ۵ همسو و همراستا است؛ ۱۱. جمع اندیشی و تعامل فکری سالم با سوره حشر آیه ۱۴ همسو و همراستا است. الگوی ارائه شده در این پژوهش بیانگر آن است که مدیران آموزش عالی با توسعه شاخص های مذکور موجب کارآمدی ساختار دانشگاه و رضایت مندی ذی نفعان می گردند. عقل یعنی تشخیص صلاح و فساد در جریان زندگی مادی و معنوی و سپس نگه داشتن و مراقبت نفس است و امساک (خودداری)، تدبیر، حسن فهم، ادراک، انزجار، معرفت و شناخت آنچه زندگی به آن نیازمند است و متحصن شدن (پناه بردن) به برنامه عدل و حق، و خودداری از هواها و تمایلات نفسانی از لوازم آن است. یافته های پژوهش می تواند مبنای عملکرد و سنجش رویکردهای مبتنی بر خردورزی برای مدیران آموزش عالی قرار گیرد. در این راستا آگاهی دادن نسبت به مؤلفه های خردورزی و آشناسازی آنها نسبت به ابعاد زیرمجموعه هر مؤلفه، در دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی کشور می توان تحول و پیشرفت را بیش از پیش به وجود آورد.

منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه: محمدعلی رضایی اصفهانی و جمعی از اساتید جامعة المصطفی، انتشارات بین‌المللی المصطفی، قم: چاپ دوم، ۱۳۸۸.
۲. ابن فارس، ابی الحسین، معجم مقاییس اللغة، تحقیق: عبد السلام محمد هارون، مصر: مطبعة المصطفی و اولاده، ۱۳۸۹ق.
۳. ابن منظور، ابوالفضل جمال‌الدین محمد بن مکرم بن منظور مصری، لسان العرب، بیروت: دار الصادر، ۱۴۱۰ق.
۴. اصلانی، یاسر، بررسی مفهوم عقل و عقلورزی و جایگاه آن در اندیشه تربیتی امام خمینی (ره)، کرج: کنگره ملی بررسی اندیشه های فرهنگی اجتماعی حضرت امام خمینی (ره)، دوره ۱، ش ۱۶، ش ۱۳۸۹.
۵. امیدی، ابراهیم؛ عشریه، رحمان، تعقل و تدبیر از دیدگاه قرآن کریم، رشت: کنفرانس ملی رویکردهای نوین علوم انسانی در قرن ۲۱، ۱۳۸۹ش.
۶. انصاری، خواجه عبدالله، تفسیر کشف الاسرار و عدة الأبرار؛ تألیف: رشید الدین المیبدی و به اهتمام علی اصغر حکمت، تهران: امیر عیبد، ج ۱، ۱۳۶۱ش.
۷. انصاری، عبدالله بن محمد، شرح منازل السائرین، شارح: عبدالرزاق بن جلال‌الدین، مصحح: بیدارفر، محسن، انتشارات بیدار، ۱۴۲۷ق.
۸. باباپورگل افشانی، محمد مهدی و اسفندیار، قدیر، معناشناسی واژگان «عقل» و «تفکر» در ارتباط با مفهوم «فطرت» در قرآن، آینه معرفت، ۲، ۱۳، ۱۳۹۲ش.
۹. تمیمی‌الآمدی، عبدالواحد بن محمد، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، المصحح: درایتی، مصطفی، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، جلد ۱، ۱۳۶۶ش.
۱۰. تمیمی‌الآمدی، عبدالواحد بن محمد، غررالحکم و درر الکلم، مصحح: رجائی، سید مهدی، قم: انتشارات دار الکتاب الإسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۰ق.
۱۱. جبران، مسعود، فرهنگ راند الطلاب، ترجمه عبدالستار قمری، تهران: یادواره کتاب، ۱۳۷۹ق.
۱۲. جعفری، محمدتقی، تعلیم و تربیت اسلامی، تهران: پیام آزادی، ۱۳۷۹.
۱۳. جمال‌الدین حلی، حسن ابن یوسف، کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد، بیروت: الاعلامی، ۱۹۷۹م.
۱۴. جوادی‌آملی، عبدالله، حکمت متعالیه، تهران: الزهراء، ۱۳۶۸ش.
۱۵. الجواهری، اسماعیلی ابن حماد، الصحاح تاج اللغة، تحقیق: احمد عبد الغفور العطار، بیروت: در العلم للملایین، الطبعة الرابعة، ۱۴۰۷ق.
۱۶. حرعاملی، محمد ابن حسین، وسائل الشیعه، پژوهش شیخ عبدالرحیم الربانی شیرازی، بیروت: دار احیا التراث العربی، ۱۴۰۳ق.

۱۷. حسینی، سید علی اکبر، تعلیم و تربیت اسلامی: مبانی، منابع و اصول، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۹ ش.
۱۸. حسینیان، سعیده، کارکردهای عقل در دین پژوهی، تهران: قیسات، سال نهم، ۱۳۸۳.
۱۹. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا (نسخه دیجیتال)، بر اساس نسخه فیزیکی ۱۵ جلدی انتشار سال ۱۳۷۷. موسسه لغت نامه دهخدا و مرکز بین المللی آموزش زبان فارسی دانشگاه تهران، ۱۳۹۹. <http://dehkhoda.ut.ac.ir>
۲۰. دیلمی، حسن ابن ابی حسن، ارشاد القلوب، بی جا: النشر شریف رضی، ۱۴۱۲ ق.
۲۱. رازی، فخرالدین، محصل افکار المتقدمین و المتأخرین، بیروت: دار الفکر، ۱۹۹۲ م.
۲۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، صفوان عدنان داودی، دمشق: دار العلم الشامیة، ۱۴۱۲ ق.
۲۳. رزاقی، افشین، نظریه های ارتباطات اجتماعی، تهران: انتشارات پیکان، ۱۳۸۱ ش.
۲۴. زلّی، زیبا، بررسی و رابطه عقل و ایمان از نظر حکمت متعالیه، تهران: دومین کنگره بین المللی علوم اسلامی و علوم انسانی، ۱۳۹۶ ش.
۲۵. ساروخانی، باقر، دایرة المعارف علوم اجتماعی، تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۷۰ ش.
۲۶. سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نمایندگی ولی فقیه، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، خطیبی کوشک، محمد، نگارش، حمید؛ فرهنگ شیعه، قم: زمزم هدایت، ۱۳۸۶ ش.
۲۷. شریف رضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه، ترجمه: سیدجعفر شهیدی، ۱۳۷۸ ش.
۲۸. شهرستانی، محمد بن عبدالکریم، الملل و النحل، قم: منشورات الرضی، ج ۳، ۱۳۶۴ ق.
۲۹. شیرازی، صدرالدین محمد، شرح اصول الکافی: کتاب العقل و الجهل، تصحیح: محمد خواجوی، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۶ ق.
۳۰. صادقی، افلاطون، حوزه معنایی واژه عقل در قرآن کریم، دوفصلنامه کتاب قیم، سال ۶، شماره ۱۴، ۱۳۹۵.
۳۱. صدوق، محمد بن بابویه، الامالی شیخ صدوق، ترجمه: کمره ای، محمدباقر، تهران: انتشارات کتابچی، چاپ ۶، ۱۳۷۶ ش.
۳۲. صدوق، محمد بن بابویه، علل الشرایع، تحقیق: محمدصادق بحر العلوم، قم: موسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان، ۱۳۸۷ ش.
۳۳. طباطبائی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۲۰ جلد، چاپ ۵، ۱۴۱۷ ق.
۳۴. عبدالرحیمی، محمد، عقل و کارکردهای آن در آموزه های اسلامی با تأکید بر کلام حضرت علی(ع)، بصیرت و تربیت اسلامی، دوره ۱۴، ش ۴۳، ۱۳۹۶ ش.

۳۵. عبدلی کولانکوه، عباس، جایگاه تعقل و تفکر و در قرآن و سیره اهل بیت علیه السلام، تهران: دومین کنفرانس بین المللی نوآوری و تحقیق در علوم انسانی، مدیریت و معارف اسلامی، ۱۳۹۷ ش.
۳۶. فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، قاموس المحيط، بیروت: دار الکتب العلمیة، منشورات محمد علی بیضون، ۱۹۹۱ م.
۳۷. کرجی، علی، اصطلاحات فلسفی و تفاوت آنها با یکدیگر، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۲ ش.
۳۸. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، بیروت: نشر طبع، ۱، ۱۴۰۳ ق.
۳۹. محمودی، سیروس، بررسی تحلیلی مبانی اسلامی خردورزی به عنوان یک هدف تربیتی، بصیرت و تربیت اسلامی، دوره ۱۵، ش ۴۶، ۱۳۹۷ ش.
۴۰. نقی پورفر، ولی الله؛ جعفرپور، محمود، مطالعه تطبیقی شاخص های تأثیرگذار بر تحقق عدالت مراودهای در سازمان، مقایسه دو دیدگاه اسلامی و مدیریت غربی، مجله علوم انسانی دانشگاه امام حسین (علیه السلام): مجله مدیریت اسلامی، سال ۱۸، ۱۳۸۹ ش.
۴۱. واعظ طبسی، علی؛ فریدی، حسن؛ عبدی تربقان، زهرا، جایگاه تفکر و تعقل در تعلیم و تربیت اسلامی، دومین کنفرانس ملی رویکردهای نوین در آموزش و پژوهش، محمودآباد، ۱۳۹۶.

[/https://civilica.com/doc۷۰۱۸۷۲](https://civilica.com/doc۷۰۱۸۷۲)

<http://tadabbor.org> ۴۲

<https://www.amar.org.ir> ۴۳

<https://hawzah.net> ۴۴

References

۱. The Holy Quran, Translated by Muhammad Ali Rezaei Isfahani and A Group of Professors of Al-Mustafa University, Al-Mustafa Publications, Qom: ۲nd Edition, ۲۰۰۹.
۲. Sharif Razi, Mohammad bin Hosseinen, Nahj al-Balaghah, Translated by Shahidi, Seyyed Ja'far, ۱۹۹۹.
۳. Abdoli Kolankoh, Abbas, the Place of Intellection and Thinking in the Quran and the Conduct of the Ahl al-Bayt, Tehran: the Second International Conference on Innovation and Research in humanities, management and Islamic Education, ۲۰۱۸.
۴. Abdur Rahimi, Mohammad, Reason and its Functions in Islamic Teachings with Emphasis on the Words of Hazrat Ali, Islamic Insight and Education, Volume ۱۴, No. ۴۳, ۲۰۱۶.
۵. Al-Jawahiri, Ismaili bin Hammad, Sihah; Taj al-Lughah, Research: Ahmad Abd al-Ghafoor al-Attar, Beirut: Dar al-Elm Lim Malayin, Fourth Edition, ۱۴۰۷ A.H.
۶. Ansari, Abdullah bin Mohammad, Description of the Stages of Mystical Persons, Commentator: Abdul Razzaq bin Jalaluddin, Proofreader: Bidarfar, Mohsen, Bidar Publications, p. ۴۸, ۱۴۲۷ A.H.
۷. Ansari, Khwaja Abdallah, Tafsir Kashf al-Asrar wa Uddah al-Abarar; Written by Rashid al-Din al-Meibudi and with the Preparation of Ali Asghar Hekmat, Tehran: Amir Obeid, Vol. ۱, ۱۹۸۲.
۸. Aslani, Yaser, Examining the Concept of Reason and Rationality and Its Position in the Educational Thought of Imam Khomeini, Karaj: National Congress for the Study of Social Cultural Thoughts of Imam Khomeini, Volume ۱, No. ۱۶, ۲۰۱۰.
۹. Babapourgolafshani, Mohammad Mahdi and Esfandiar, Qadeer, Semantics of the Words "Aql" and "Thought" in Connection with the Concept of "Fitrah" in the Quran, Ayeneh Ma'rifat, ۱۳, ۲, ۲۰۱۳.
۱۰. Daylami, Hassan Ibn Abi Hassan, Irshad al-Qulub, N.p.: Al-Nashr Sharif Razi, ۱۴۱۲ A.H.
۱۱. Dehkhoda, Ali Akbar, Dehkhoda Dictionary (Digital Version), Based on the Physical Version of ۱۵ Volumes Published in ۱۹۹۸, Dehkhoda Dictionary Institute and International Persian Language Teaching Center of Tehran University, ۲۰۱۹. <http://dehkhoda.ut.ac.ir>
۱۲. Firozabadi, Mohammad bin Yaqub, Qamoos al-Muhit, Beirut: Dar al-Kutub al-Elamiyyah, Mohammad Ali Beyzoon's Publications, ۱۹۹۱.

۱۳. Gubran, Masoud, Raid Dictionary for Students, Translated by Abdul Sattar Qamari; Tehran: Yadavareh Kitab, ۱۳۷۹ A.H.
۱۴. Hosseini, Seyyed Ali Akbar, Islamic Education and Training: Basics, Sources and Principles, Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies, ۲۰۰۰.
۱۵. Hosseinian, Sa'eeda, Functions of Reason in Religious Research, Tehran: Qabasat, ۹th Year, ۲۰۰۴.
۱۶. Hurr Amili, Mohammad bin Hossein, Wasail al-Shiah, Reseached by Sheikh Abd al-Rahim al-Rabbani Shirazi, Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi, ۱۴۰۳ A.H.
۱۷. Ibn Faris, Abi al-Husain, Mu'jam al-Maqays al-Lughah, Research: Abd al-Salam Mohammad Haroun, Egypt: Mustafa and Sons Press, Vol. ۴, ۱۳۸۹ A.H.
۱۸. Ibn Manzoor, Abi al-Fazl Jamal al-Din Mohammad bin Mukarram bin Manzoor Masri, Lisan al-Arab, Beirut: Dar al-Sader, Vol. ۱۱, ۱۴۱۰ A.H.
۱۹. Islamic Revolutionary Guard Corps, Wali Faqi Representative, Islamic Research Institute, Khatibi Kushkak, Mohammad, Nagaresh, Hamid; Shia Dictionary, Qom: Zamzam Hedayat, ۲۰۰۷.
۲۰. Jafari, Mohammad Taqi, Islamic Education and Training, Tehran: Payam Azadi, ۲۰۰۰.
۲۱. Jamal al-Din, Hassan Ibin Yusuf, Kashf al-Murad fi Sharh Tajrid al-Itqad, Beirut: Al-A'lami, ۱۹۷۹.
۲۲. Javadi-Amoli, Abdullah, Hikmat Muta'aliyeh (The Transcendent Theosophy), Tehran: Al-Zahra, Vol. ۱, ۱۹۸۹.
۲۳. Karaji, Ali, Philosophical Terms and Their Differences with Each other, Qom: Bustan Kitab, ۲۰۰۳.
۲۴. Mahmoudi, Siros, Analytical Study of the Islamic foundations of Raeta as an Educational Goal, Islamic Insight and Education, Volume ۱۵, No. ۴۶, ۲۰۱۸.
۲۵. Majlisi, Mohammad Baqir, Bihar al-Anwar, Beirut: Taba' Publishing, Vol. ۱, ۱۴۰۳ A.H.
۲۶. Naqipourfar, Waliullah, Jafarpour, Mahmoud, Comparative study of Indicators Affecting the Realization of Transitional Justice in the Organization, Comparing two Islamic and Western Management Perspectives, Humanities Journal of Imam Hossein University: Journal of Islamic Management, Year ۱۸, ۲۰۱۰.
۲۷. Omidi, Ebrahim and Oshariyeh, Rahman, Intellection and Contemplation from the

- Perspective of the Holy Quran, Rasht: National Conference on New Approaches to Humanities in the ٢١st Century, ٢٠١٠.
٢٨. Raghieb Isfahani, Hossein bin Mohammad, Al-Mufardat fi Gharib al-Quran, Safwan Adnan Davoudi, Damascus: Dar al-Ilam al-Shamiyyah, Vol. ١, ١٤١٢ A.H.
 ٢٩. Razi, Fakhr al-Din, Muhassal Afkar al-Mutaqaddin and al-Muta'khkhirin, Beirut: Dar al-Fakr, ١٩٩٢.
 ٣٠. Razzaqi, Afshin, Theories of Social Communication, Tehran: Pikan Publications, ٢٠٠٢.
 ٣١. Sadiqii, Plato, the Semantic Feld of the Word 'Aql' in the Holy Quran, Qayim Book, Year ٦, Number ١٤, ٢٠١٦.
 ٣٢. Sadouq, Mohammad bin Babawayh, al-Amali Sheikh Sadouq, Translated by Komrei, Mohammad Baqir, Tehran: Kitabachi Publications, ٦th Edition, ١٩٩٧.
 ٣٣. Sadouq, Mohammad bin Babawayh, The Causes of Shari'ah, Research: Mohammad Sadiq Bahrul Uloom, Qom: Tebian Cultural and Information Institute, ٢٠٠٨.
 ٣٤. Sarukhani, Baqir, Encyclopedia of Social Sciences, Tehran: Kayhan Publications, ١٩٩١.
 ٣٥. Shahrastani, Mohammad bin Abdul Karim, Al-Milal wa al-Nihal, Qom: Al-Razi Manshurat, Vol. ٣, ١٩٨٥.
 ٣٦. Shirazi, Sadr al-Din Mohammad, Description of the Al-Kafi: The Book of Reason and Ignorance, Edited by Mohammad Khajawi, Volume ١, Tehran: Institute of Cultural Studies and Research, ١٩٨٧.
 ٣٧. Tabatabai, Mohammad Hossein, Translation of Tafsir al-Mizan, Qom, Seminary Community of Teachers, Qom: Islamic Publications Office, ٢٠ Volumes, ٥th Edition, ١٤١٧ A.H.
 ٣٨. Tamimi al-Amodi, Abdul Wahid bin Mohammad, Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim, Edited by Rajai, Seyyed Mahdi, Qom: Dar al-Kitab al-Islami Publishing House, ٢nd Edition, ١٤١٠ A.H.
 ٣٩. Tamimi al-Amodi, Abdul Wahid bin Mohammad, Tasnif Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim Al-Masih: Diraiti, Mustafa, Qom: Maktabah al-Alam al-Islami, Volume ١, ١٣٦٦.
 ٤٠. Waez Tabasi, Ali and Faridi, Hassan and Abdi Tarbeghan, Zahra, ٢٠١٦, the Place of Thinking and Reasoning in Islamic Education and Training, the Second National Conference on new Approaches in Education and Research, Mahmoodabad.

۷۰۱۸۷۲<https://civilica.com/doc/>

۴۱. Zalaqi, Ziba, Examination and Relationship between Reason and Faith from the Point of View of the Transcendent Theosophy, Tehran: Second International Congress of Islamic Sciences and Humanities, ۲۰۱۷.
۴۲. <http://tadabbor.org>
۴۳. <https://www.amar.org.ir>
۴۴. <https://hawzah.net>